

CONSIDERAȚII PRIVIND ATITUDINEA LUI IANCU FLONDOR FAȚĂ DE CLASELE SOCIALE DIN BUCOVINA

(sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea)

Vlad Gafița

Emanciparea politică a românilor bucovineni a devenit în ultimele două decenii ale secolului al XIX-lea o necesitate stringentă, înțeleasă din fericire la timp, de tânăra generație a intelectualilor și politicienilor autohtoni. Reprezentanții acesteia, proveniți mai ales din mediul rural, s-au dovedit a fi foarte activi și eficienți în crearea unei mișcări naționale puternice a românilor din Bucovina.

Astfel, adresându-se unui spectru social larg, elita politică și intelectuală cu origini sau legături în lumea țărănească, a redactat și difuzat o serie de publicații precum: „Revista politică”, „Gazeta Bucovinei”, „Deșteptarea”, „Patria” etc. Pentru emanciparea culturală a românilor bucovineni au fost editate patru cicluri de cărți și broșuri, după cum urmează: în 1885 – Biblioteca de popularizare; între 1886-1892 – Biblioteca poporului bucovinean; între 1886-1893 – Biblioteca de petrecere și învățătură pentru tineret; între 1886-1897 – Biblioteca pentru tinerețea română. Societatea politică „Concordia” și Clubul Român înființau și ele biblioteci, săli de lectură, cabinete de lectură la sate, organizând conferințe și răspândind publicații românești și străine¹.

Un moment important în dezvoltarea mișcării naționale a românilor bucovineni l-a reprezentat transformarea în 1892 a Societății politice „Concordia” în Partidul Național Român „Concordia”. Acesta își propunea atragerea unui număr cât mai mare de reprezentanți ai claselor sociale din Bucovina. Astfel încep să se afirme pe scena politică tineri intelectuali ca George Popovici sau boieri precum Modest Grigorcea, Iancu Flondor.

Tânărul Iancu cavalier de Flondor începea să se implice în viața politică a Bucovinei în anul 1894, după ce își lua la Viena doctoratul în drept. În luna martie a aceluși an, Iancu Zotta, președintele Societății politice „Concordia”, îi cerea în numele adunării generale să contribuie cu suma de 25 de florini pentru redactarea „Gazetei Bucovinei”; suma totală necesară apariției ziarului era de 1500 de florini². Nemulțumit de pasivismul politicienilor din cadrul P.N.R – „Concordia”, Iancu Flondor, alături de George Popovici, va da un nou sens politicii românești din Bucovina după 1897. Datorită celor doi tineri politicieni, activitatea în plan național-politic a românilor bucovineni capătă noi repere: preocupare mai intensă pentru îmbunătățirea situației țărănimii, repunerea în drepturi a limbii române în Bucovina, dezvoltarea școlilor sătești, a cabinetelor de lectură, a băncilor populare. „Politica românească începea să se sprijine mai conștient pe masele poporului, începea să devină mai democrată³.”

Democratizarea vieții politice a fost un obiectiv mereu prezent, în atenția sa și a lui George Popovici. Acest deziderat s-a reflectat prin consolidarea grupării radicale din cadrul Partidului Național Român din Bucovina, conduse de cei doi politicieni. Gruparea amintită a fost numită deseori Partidul Național Radical Român din Bucovina. Ideile programatice ale acestui partid, s-au regăsit în rândurile ziarului „Patria”, generând un nou curent politic⁴, și o mișcare națională puternică a românilor bucovineni.

Partidul Național Radical Român din Bucovina a dus o politică caracterizată prin susținerea unor categorii cât mai largi ale populației românești, mai ales a țărănimii, a cărei participare la viața politică era considerată o treaptă necesară, nu însă și suficientă, spre emancipare. Atitudinea sfidătoare față de români a guvernatorului Bourguignon, trebuia contracarată prin sprijinirea reală a românilor pe toate palierele (național, politic, social, economic, cultural). În ședința din 4 iulie 1898, a comitetului Partidului Național Român din

Bucovina, erau puse în discuție probleme ca: numirea românilor în funcții publice sau concordanța între linia partidului și atitudinea deputaților români din Camera Imperială. Iancu Flondor și George Popovici propuneau comitetului votarea a cinci rezoluții, ce exprimau liniile concrete de acțiune față de abuzurile administrației provinciale și centrale:

I. Comitetul P.N.R din Bucovina, întrunit în ședința din 4 iulie 1898, aprobă și susține atitudinea deputaților români din Camera Imperială, ce respectă programul național al partidului.

II. Este aprobat protestul baronului George Wassilco față de abuzurile de putere ale politicii ungare, ce nesocotește relațiile de bună vecinătate cu regatul României.

III. Comitetul național își arată nemulțumirea față de decizia Comitetului țării, de a numi un medic, de altă naționalitate decât cea română, la conducerea Spitalului țării. Sunt criticați membrii români ai Comitetului țării, ce nu au fost suficient de deciziși în apărarea intereselor naționale.

IV. Comitetul național cere membrilor români ai Consiliului școlar al țării să susțină fără șovăire principiul național, în toate problemele ce țin de învățământul în limba română. În particular, se face demersul creării de clase paralele românești la Gimnaziul de Stat Superior din Cernăuți.

V. Organizarea unei adunări naționale sub conducerea comitetului național⁵.

Continuatorul Partidului Național Radical Român din Bucovina, după 1900, a fost Partidul Poporal Național. Această fracțiune politică a P.N.R a elaborat și adoptat, la 2 septembrie 1900, un program axat pe revendicări național-politice radicale. Cadrul programatic al partidului avea în atenție domeniile: școlar, bisericesc, administrativ, economic, politic. Caracterul acestuia era unul în esență democratic, prezentându-se în planul revendicărilor astfel:

1. în plan bisericesc erau susținute: „deplina autonomie a bisericii, convocarea și instituirea definitivă a congresului bisericesc, înzestrat cu toate drepturile cuvenite, după canoane și legile statului”; întrebuintarea averii bisericești doar în scopuri religioase; conservarea caracterului românesc al bisericii, pace confesională în condițiile respectării drepturilor bisericii naționale.

2. în plan școlar – învățământ național în limba română în școlile populare, medii, universitare; eliminarea din școli a propagandei politice și a măsurilor de deznaționalizare îndreptate împotriva românilor.

3. în plan administrativ – ocuparea funcțiilor administrative doar după criteriul competenței, promovarea românilor în aceste funcții, separarea Bucovinei de influența galițiană, în toate treburile publice, înființarea în ducat a unei Curți de apel și a unei direcții a căilor ferate.

4. în plan economic – împrumutarea țăranilor, instituții de credit agricol pentru clasa țărănească, crearea de asociații agricole, instituții de asigurare ale averii mobile și imobile a țăranilor; regularizarea râurilor din Bucovina, tarife vamale excepționale în comerțul exterior.

5. în plan politic – autonomia țării, condiționată de garantarea existenței naționale a românilor, reprezentare proporțională în corpurile legislative, vot universal și direct⁶.

Eforturile elitelor românești din Bucovina pentru emanciparea clasei țărănești, din punct de vedere politic, economic și cultural, au fost, de cele mai multe ori, oscilante și lipsite de consistență. Boierii români conservatori (Alt Rumänen) afirmău acest deziderat doar în plan teoretic, măsurile efective în acest sens, lipsind în majoritatea cazurilor. Sprijinul slab al boierilor români bucovineni față de lumea satelor, și corupția din rândul acestei clase privilegiate, au fost aspru criticate de învățătorii români din mediul rural. Aceștia lansau la Cernăuți, în 1902, manifestul „Către poporul țărănesc român. Un apel de la învățătorime”. Protestul virulent, din manifestul mai sus amintit, era îndreptat împotriva pasivității manifestate de boierimea românească, față de starea mizerabilă a satelor, lăsate pradă sărăciei, ignoranței și întunericii inculturii: „Nu Românii au stăpânit puterea țării prin zeci de ani, ci boierii, care, după cum le prierște pungii lor, se țin și de români, au stăpânit și stăpânesc și în ziua de azi, dar nu precum o spun gazetele românești, pentru a fericii țara și îmbogăți țărănimea, ci pentru a hrăni pungile lor. Școalele sătești is uitate de puternicii zilei (...); pentru aceste școale, boierimea stăpânitoare și lingăii lor, nu-și bat capul”⁷.

Totuși, nu trebuie să generalizăm și să absolutizăm opacitatea elitelor românești bucovinene, față de nevoile clasei țărănești. Tineri politicieni, ca: Iancu cavalier de Flondor, George Popovici și Aurel cavalier de Onciul, sunt excepții ce dovedesc că, noua clasă politică românească începea să manifeste voința politică necesară ameliorării situației țărănimii, dar și a învățătorilor și preoților de la sate. Dacă Iancu Flondor și George Popovici erau animați în acțiunile lor de cele mai profunde sentimente naționale, Aurel Onciul și-a atras de partea sa un eșantion semnificativ al clasei țărănești, prin promisiuni electorale, lipsite de aportul principiului național. Servil față de autoritățile austriece, și bazându-se pe o inteligență speculativă, pe care nu o putem nega, acesta a obținut funcții publice, colaborând și sprijinindu-i pe ruteni, din păcate, în defavoare propriilor conaționali. De departe, sprijinul ce mai consistent, l-a oferit țărănimii, Iancu cavalier de Flondor, a cărui generozitate și pragmatism, au reprezentat constante ale personalității sale.

Societatea de citire „Crai nou” din Storojineț, înființată în anul 1896, a beneficiat din plin de suportul material și moral a lui Iancu Flondor. Societatea avea ca deziderate: „plăcerea cititului cărților și gazetelor, sprijinirea școlărilor din Storojineț”, utilizând mijloace diverse precum: donații de cărți și manuale școlare în limba română, înzestrarea cabinetului de citire cu lucrări despre agricultură și meșteșuguri, organizarea de concerte, prelegeri, în scopul culturalizării țăranilor români. Iancu Flondor a mai fost implicat și în societăți cu caracter cultural, ce promovau valorile românești, în interiorul, dar și în afara granițelor Bucovinei. Astfel, amintim: Societatea pentru limba și literatura română în Bucovina, Societatea „Clubul român” din Viena - înființată în 1904⁸.

Adeziunea și simpatia intelectualilor români din mediul rural (preoți, învățători) față de Iancu Flondor, sunt dovezi de necontestat ale politicii acestuia, favorabile clasei țărănești. La 6 noiembrie 1902, „boierul din Storojineț” primea o scrisoare din partea comitetului bisericesc al satului Broscăuți, care îi mulțumea pentru intervenția sa, în sensul aducerii în localitate a unui preot român. Sătenii români din Broscăuți se confruntau cu sărăcia și pericolul rutenizării, căutându-și salvarea la conducătorul Partidului Național. Consistoriul votase o subvenție de 1600 de coroane pentru construirea unei case parohiale în localitatea amintită. Bazându-se pe acest sprijin, nematerializat în practică, comitetul bisericesc a contractat împrumuturi cu dobânzi mari; datoria, fiind imposibil de restituit, sătenii din comitet îl rugau pe Iancu Flondor să le acorde sprijin financiar. De asemenea, îi cereau în mod imperativ, să le trimită un învățător român, dat fiind faptul că, școala din Broscăuții Noi era aproape rutenizată⁹.

Abuzurile la care erau supuși preoții români din mediul rural, se aflau permanent în atenția lui Iancu Flondor. Clericii români vedeau în persoana sa ultima soluție pentru ameliorarea situației lor economice, sociale, și nu în ultimul rând, naționale. De cele mai multe ori însă, liderul românilor bucovineni se lovea de ignoranță, corupție sau rea voință din partea episcopului gr.or. al Bucovinei sau a membrilor Consistoriului. Înaltele fețe bisericești preferau să colaboreze cu autoritățile provinciale pentru foloase materiale ori pentru a-și menține funcțiile și privilegiile. Averile Fondului Bisericesc erau în permanență secătuite, iar preoții români de la sate se confruntau cu un proces accelerat și aproape ireversibil de pauperizare. Dacă aceștia încercau să apere caracterul românesc al bisericii și să susțină interesele naționale în parohiile lor, li se aduceau învinuiri false, sau erau mutați disciplinar în alte comune rurale. Din nefericire, chiar unii locuitori români ai satelor le făceau greutăți preoților, care încercau să ridice nivelul moral, național și economic al comunităților păstorite de ei.

Spre exemplificare vă oferim un caz tipic pentru situația grea a preoțimii române din Bucovina. Preotul Constantin Mercheș a fost mutat disciplinar de către Consistoriu și episcopul Vladimir Repta, de cinci ori pe parcursul a șapte ani (între 1902-1909)¹⁰.

În 1902 Constantin Mercheș era preot în comuna Pârteștii de Jos, unde a pus bazele Cabinetului de lectură „Unirea” și a filialei băncii Raiffaissen, sprijinind material și contribuind la emanciparea sătenilor din comuna amintită¹¹. Deși majoritatea țăranilor români îl acceptau și îl susțineau, parohul din comună împreună cu un grup de presiune, alcătuit din români și comercianți evrei, îl considerau un adversar politic și un concurent incomod pentru afacerile lor.

Ei cereau episcopului alungarea lui din localitate. Aderența preotului Mercheș la programul partidului național condus de Iancu Flondor, și la principiile promovate de acesta, periclita afacerile veroase ale evreului Chaim Rosenstreich și ale unor români asociați cu el. Deși episcopul Repta a vizitat comuna Pârteștii de Jos, rămânând aici timp de două zile (13, 14 septembrie 1902), încercând să aplaneze conflictul, corupția din rândul membrilor Consistoriului a fost decisivă în mutarea disciplinară a preotului român¹². În 1909, același Constantin Mercheș a avut de înfruntat nedreptăți și suferințe în parohia sa din comuna Rus-Mănăstioara. Greutățile cu care se confrunta aici erau: lipsa unei locuințe adecvate, recoltele slabe de pe domeniul parohial, pierderile de șeptel, în valoare de 800 de florini, moralitatea îndoielnică și invidia unor săteni, în frunte cu vornicul din Rus-Mănăstioara, Nicolae Bumbu. Acesta îl reclamase la Consistoriu, acuzându-l că ar fi ultragiatic și adus injurii tuturor sătenilor din comună. Preotul Mercheș îl ruga pe Iancu Flondor să intervină pe lângă autoritățile bisericești, pentru a nu fi mutat disciplinar a șasea oară.

Politica de deznaționalizare promovată de austrieci față de românii bucovineni, a determinat o eterogenizare etnică și confesională în ducat, mai ales după 1910, când Curtea de la Viena aplica așa numitul „Ausgleich” (compromis electoral). Corpul electoral al Bucovinei era rupt în 5 fracțiuni: română, ruteană, germană, poloneză, evreiască. Această măsură s-a reflectat în mod nefast pentru români, atât în plan politic, cât și bisericesc¹³. Românilor li se reducea astfel ponderea în Dietă și în funcțiile publice, fiind dezavantajați față de ruteni, a căror ascensiune politică era mereu susținută de autorități. Lipsa de coeziune a partidului național, permanenta lui fracționare, și imposibilitatea coagulării unei formațiuni politice românești unice, l-au dezguztat profund pe Iancu Flondor. După mai multe retrageri temporare din partid, el a preferat să nu mai participe la viața politică, după 1910, până la unirea Bucovinei. Această atitudine nu a reprezentat însă, abandonarea luptei naționale a românilor bucovineni. Faptul că, din 1909 a acceptat să conducă Partidul Creștin Social Român, trebuie privit, nu ca un compromis, ci ca pe o încercare a sa de a îmbunătăți situația românilor bucovineni, dată fiind colaborarea politicianilor români cu Partidul Creștin Social din Viena. Un rol important în această asociere, desigur de circumstanță, l-a avut Aurel Onciul, al cărui oportunism l-a ghidat mereu în viața politică. Disensiunile între „democrații” lui Onciul și naționaliștii lui Flondor au devenit ireconciliabile, impunând destrămarea P.C.S.R. Iancu Flondor nu putea să rămână indiferent la degradarea statutului politic și național al românilor, și la metamorfoza bisericii românești din Bucovina într-una ruteană.

Într-o scrisoare din 16/29 iulie, Comitetul executiv al Adunării Naționale Bisericești din Cernăuți, îl informa că trimisese împăratului o petiție, prin care protesta față de procesul de rutenizare și deznaționalizare a bisericii ortodoxe din Bucovina. Comitetul îi cerea „boierului din Storojineț” să sprijine acest document și să adune în jurul său pe toți românii bucovineni, pentru a determina ameliorarea stării acestei vechi instituții românești. Ca membri ai comitetului semnau scrisoarea către Flondor Eusebie Popovici și O. Țurcanu¹⁴. Constantin Hurmuzachi, preocupat și el de gravele probleme ale bisericii naționale, îi trimitea cavalerului Iancu Flondor studiul *Chestia delimitării dieceselor naționale gr.or. din Bucovina*, pe care îl considerăm pertinent și bine documentat.

Autorul argumenta că, „raporturile etnografice din Bucovina nu sunt apte pentru o delimitare teritorială” a diecezelor română și ruteană. Compoziția eterogenă din punct de vedere etnic și confesional, în multe zone din Bucovina, nu permis o împărțire clară a diecezelor naționale grec-ortodoxe. Mai mult, românii, minoritari în raport cu rutenii într-o serie de districte și comune, ar fi fost înglobați în biserica ruteană fără voința lor. Această situație exista în „întregul district al Cernăuților cu Boian, o parte din districtul Storojinețului, districtul Siret, nordul districtului Suceava, mai multe comune din districtul Câmpulung”. În opinia lui Constantin Hurmuzachi, consecințele unui asemenea proces de delimitare teritorială se reflectau prin neconcordanța „între împărțirea electorală și cea bisericească”. Astfel, mii de români ce făceau parte din cadastrul electoral românesc ar fi fost considerați, după împărțirea diecezană, drept ruteni. În comune mixte cu majoritate ruteană ca: Banila, Cuciumare, Ceahor, Corcești,

Volcineț, Camena, Clit etc, ei își pierdeau propriile școli, fiindu-le atins dreptul legal de a avea instituții de învățământ cu predare în limba maternă¹⁵.

Efectele în plan politic ale proiectului de împărțire a diocezei grec-ortodoxe în română și ruteană, erau total nefavorabile românilor, deoarece numărul mandatelor rutene pentru Dietă, creștea substanțial, în vreme ce ponderea mandatelor românești se micșora îngrijorător. „Mandatele proprietarilor mari Români, însă mai ales mandatele rurale și orășenești române, vor fi reduse la un număr minimal”. Există așadar pericolul, ca rutenii să administreze singuri o importantă parte a Bucovinei, atât la nivel politic cât și bisericesc. Autorul studiului concluzionează: „Teritoriul istoric al Bucovinei va fi rupt în două părți, una curat ruteană, cealaltă- nu românească, ci o amestecătură de diferite naționalități”. În zonele în care erau majoritari, rutenii puteau cere „introducerea limbei de oficiu rutene”, iar în regiunile locuite de români, ar fi rămas ca înainte, germana ca limbă oficială, în chestiuni administrative¹⁶. Constantin Hurmuzachi cerea, ca fiecare naționalitate din Bucovina să-și poată alege în mod liber apartenența la propria dioceză națională, fără a fi constrânsă să facă parte din cealaltă¹⁷.

Energia cu care Iancu cavalier de Flondor a susținut și apărât interesele românilor bucovineni, ne îndreptățește să afirmăm că el a fost stâlpul mișcării naționale a acestora. Efortul său în crearea și dezvoltarea unui curent național-politic în Bucovina, la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, a fost însoțit în mod fericit de latura pragmatică a personalității sale. Constant în acțiunea politică, el a câștigat încrederea conaționalilor săi prin refuzul compromisului și colaborării cu adversarii politici ai românilor. Și-a pus la dispoziție inteligența, energia, dar și averea, pentru succesul luptei naționale; din păcate a fost „răsplătit” pentru sacrificiile sale cu indiferență, nerecunoștință, invidie, adversitate sau chiar ură. Impunea respect, atât față de prieteni cât și față de inamicii politici ori personali. A sprijinit material și moral cu generozitate partidul național, gazetele românești, și mai ales pe românii bucovineni de rând. Fondul său personal ne oferă numeroase exemple în acest sens, noi însă vom aminti doar câteva dintre ele.

La 28 iulie 1899, Adunarea Cooperatorilor Români din Cernăuți îi mulțumea pentru ajutorul financiar acordat preoțimii române din Bucovina.¹⁸ În ianuarie 1902, D. Popovici, absolvent al Facultății de Teologie, îi scria lui Iancu cavalier de Flondor în numele președintelui Soicetății „Însoțirea orășenilor români din Suceava”, dr. G. Mihuță, rugându-l să acorde suma de 4000 de florini pentru construcția sediului acestei asociații economice; menționăm că Flondor era membru de onoare al ei¹⁹. Ipolit Tarnovschi îi aducea mulțumiri în numele comitetului de redacție al ziarului „Viața Nouă” din Cernăuți, pentru donația de 1000 de coroane²⁰. Efortul financiar al politicianului Flondor în sensul susținerii gazetelor românești, ce promovau curentul național, a fost vital pentru apariția unor ziare ca: „Patria”, „Deșteptarea”, „Viața nouă”.

Formarea și dezvoltarea unei intelectualități naționale bine pregătite, numeroase și dedicate emancipării românilor bucovineni, atât în plan cultural, cât și politic, au fost obiective ce au stat mereu în atenția „boierului din Storojineț”. Concepția sa era că, doar elitele și intelectualii pot impune o direcție în evoluția național-politică a românilor bucovineni. Flondor considera că masa țărănească era incapabilă, cel puțin pentru moment, să se implice singură în viața politică. Atitudinea sa față de cea mai numeroasă clasă socială din Bucovina nu era una de desconsiderare, așa cum ar părea la prima vedere. În concepția sa, clasa țărănească trebuia mai întâi educată și ridicată la un nivel cultural superior, și abia după aceea, implicată în viața politică, sub îndrumarea preoților și învățătorilor români. Șeful partidului național își cristalizase o asemenea concepție, fiind conștient de lipsa de receptivitate și opacitatea față de educație manifestate de multe ori de pătura țărănească din Bucovina. Sprijinindu-i financiar pe studenții și absolvenții de universități, Flondor preconiza crearea unei clase politice pregătite să repună în drepturi populația românească a Bucovinei²¹.

Atitudinea lui Iancu Flondor față de clasele sociale din Bucovina s-a caracterizat prin onestitate, dar și prin intransigență, în cazul boierimii românești conservatoare, lipsită în multe situații de simțământ național. Învățătorii și preoții de la sate au găsit în persoana sa sprijin

necondiționat, dar și îndrumare în plan național – politic. Emanciparea țărănimii române din Bucovina a fost una din principalele direcții sale direcții de acțiune.

Résumé

L'attitude de Iancu Flondor envers les classes sociales de la Bucovine s'est caractérisée par honnêteté, mais aussi par intransigeance, surtout dans le cas des boyards roumains conservateurs, assez souvent, manqués de sentiments nationaux. Les instituteurs et les prêtres de campagne ont trouvé en lui appui inconditionné, mais aussi un véritable guide en plan national-politique. L'émancipation des paysans roumains de Bucovine a représenté l'une des principales directions d'action.

NOTE:

¹ Mihai Iacobescu, *Elita românilor bucovineni între anii 1862-1918*, în *Bucovina 1861-1918: Aspecte edificatoare pentru o Europă unită?*, Suceava, Editura Universității, 2002, p. 198-199.

² Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond *Iancu Flondor*, d. nr. 5, f. 328.

³ Constantin Loghin, *Istoria literaturii române în Bucovina*, Cernăuți, 1996, p.216.

⁴ Marian Olaru, *Mișcarea națională a românilor din Bucovina la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea*, Editura Septentrion, Rădăuți, Editura Septentrion, 2002, p.149.

⁵ A.N.I.C., *fond cit.*, d. nr. 8, f. 9, 10.

⁶ *Ibidem*, f. 56 – 58.

⁷ *Ibidem*, d. nr. 2, f. 79.

⁸ *Ibidem*, d. nr. 6, f. 8.

⁹ *Ibidem*, d. 2, f. 122 – 125.

¹⁰ *Ibidem*, d. nr. 12, f. 42, 43.

¹¹ *Ibidem*, f. 1.

¹² *Ibidem*, f. 2 – 5.

¹³ Mihai Iacobescu, *Transilvania, Bucovina, Basarabia și românii din dreapta Dunării*, în *Istoria românilor*, Vol. VII, tom 2, Editura Enciclopedică, București, 2003, p. 355

¹⁴ A.N.I.C., *fond cit.*, d. 9, f. 16

¹⁵ *Ibidem*, f. 32

¹⁶ *Ibidem*, f. 33

¹⁷ *Ibidem*, f. 34

¹⁸ A.N.I.C., d. nr. 5, f. 322 – Telegrama nr. 1510, Cernăuți, 28 iulie 1899

¹⁹ *Ibidem*, f. 224, 225, Suceava, 25 ianuarie 1902

²⁰ *Ibidem*, Cernăuți, 23 aprilie 1912

²¹ *Ibidem*, f. 6, 7; Studentul în litere I. Bacinski le mulțumea lui Iancu Flondor și George Popovici pentru ajutorul material și moral acordat lui și fratelui său.